

DE BOSSCHEN VAN KENNEMERLAND;

DOOR

F. W. VAN EEDEN.

La végétation actuelle est la continuation, au travers de nombreux changements géologiques, géographiques et plus récemment historiques, des végétations antérieures.

ALPH. DE CANDOLLE.

Het wapen van Haarlem is sedert oude tijden vergezeld geweest van een ander wapenschild, voorstellende een dorren boom van zilver op een zwart veld. — Van waar die boom? — Niemand weet het met zekerheid. De oudste schrijvers, die er van gewag maken, twijfelen en gissen. Is dit wapenschild een bewijs van Haarlems eigendomsregt op den Hout of andere houtgronden buiten de stad? dan zou dit uit de oorkonden moeten blijken. Is het een loutere fantazie; van waar dan het algemeen gebruik? Hoe dit zij, die geheimzinnige boom behaagt mij meer dan het zwaard en de sterren. Hij is wel dor, maar een dorre boom is geen doode boom; hij is integendeel het sprekendste beeld der altijd opbouwende natuur en ware voor Haarlem gepaster blazoën geweest, dan het vernielende zwaard. Nog ziet men op het stadhuis te Haarlem een groot tapijt, waarop de inneming van Damiate is voorgesteld, en welk tapijt dagteekent van het begin der 17e eeuw. Het eerste schip, dat den keten aan stukken zeilt, draagt op zijn voorsten mast een groote banier met den boom van zilver in het zwarte veld.

De roemrijke daden, waardoor de Haarlemmers eenmaal het zwaard hebben verworven, zijn reeds met een mythisch duister omhuld; de boom echter is ons ook nu niet vreemd. Haarlems omstreken zijn nog voor een groot deel met houtgewas bedekt. — De geest, van wien het

denkbeeld des booms is uitgegaan, was edeler dan de helden van Damiate. De boom heeft in waarheid het zwaard overwonnen; de Haarlemmers zouden wel doen het oude wapen in zijne eer te herstellen en hunne Damiaatjes voor altijd het zwijgen op te leggen.

Haarlem lag in overouden tijd midden in een groot woud; hetzelfde woud, dat zich van den eenen hoek van Holland tot den anderen uitstrekte. De herinnering aan dat woeste bosch is bij het volk geheel uitgestorven en schaars in de geschiedboeken te vinden. In de 10e eeuw zien wij den Haarlemmerhout reeds als een afzonderlijk bosch vermeld; in de 14e eeuw werden er nog wilde runderen en herten gevonden; maar het is zeker, dat de woud-oppervlakte, die toen Haarlemmerholte genoemd werd, veel uitgestrekter was dan het park, dat thans de stad alleen ten zuiden begrenst. De namen Spaarnwoude, Houtrijk en Schoterbosch voor plaatsen, waar men nu niet dan kale weilanden ziet, bewijzen, dat Haarlem van alle zijden door bosschen omringd was.

Het Hollandsche woud was in oude tijden bekend onder de namen „Woud zonder genade,” Schaker- of Sakerbosch (*nemus sacrum*) en Woud van de Merwede. Volgens den geschiedschrijver MERULA, was dit woud zoo dicht en woest, dat men van Sassenheim en Voorhout van den eenen boom op den anderen naar Haarlem had kunnen loopen. De talrijke plaatsnamen in Noord- en Zuid-Holland, die op „hout” of „woude” uitgaan, schoon er geen bosch meer gevonden wordt, bewijzen reeds genoeg, en er bestaat geen twijfel meer, dat de naam „Holland” van Holtland (Houtland) afkomstig is. Dit woud werd in het noorden bewoond door de West-Friezen of kleine Friezen en de Kennemers, dappere volksstammen, die nooit geheel door de Romeinen en eerst zeer laat door de Franken zijn overwonnen.

Meer dan waarschijnlijk is het, dat dit groote woud zich in de eerste eeuwen onzer jaartelling ver ten westen heeft uitgestrekt, op de plaatsen, die nu door de duinen bedekt en door de zee verzwolgen zijn. — Onder de duinen, tot dicht bij het zeestrand, worden nu en dan dikke boomstronken opgegraven, en het aanspoelende zeewater draagt blijken genoeg, dat het over veenige, met allerlei plantaardige overblijfselen vermengde gronden is heen gegaan.

Het Schakerbosch bedekte toen geheel Holland en sloot zich ten oosten, door het Kreilerwoud, op de plaats, waar nu een gedeelte

der Zuiderzee stroomt, aan de Friesche wouden, ten zuiden aan de uitgestrekte bosschen van Gelderland, waarschijnlijk dezelfde, die door CAESAR als het bosch Baduhenna vermeld zijn.

Zeer waarschijnlijk en in overeenstemming met de volksverleveringen is het voormalig bestaan van een bijzonder heiligdom onzer voorvaderen in het genoemde woud, nabij of in Haarlem, in de landstreek, oudtijds Kinheim of Kennemerland genoemd, en die zich uitstrekt van Hillegom tot bij Alkmaar. De plaats, waar dat heiligdom gelegen was, heette Bakenes; de eerste christenpredikers hebben het vernield of veranderd tot eene kerk. Vandaar, dat geen der oude geschiedschrijvers iets weet van de eerste stichting der Bakenesser kerk, maar allen overeenkomen, dat het de oudste kerk van Haarlem is.

De naam Bakenes is waarschijnlijk Noordsch of oud-Germaansch en staat in verband met de ligging der plaats bij eene beek en op een landtong (nes). In later tijd heeft men „Bakenes” verkeerdelijk van „Bacchus” afgeleid. Men veronderstelde, dat daar een tempel van Bacchus moest gestaan hebben; de dikke stammen en wortels, die men uit den bodem opgroef, hield men voor overblijfsels van wijngaarden; de oude Haarlemmers heetten Bacchusdienaars, en rondom den tempel had een bosch gestaan van olmboomen, met wijnstokken omringd. De oud-Haarlemsche familienamen Bakenes, Druijvesteijn, van Wijn-gaerden, enz. werden tevens van dien tempel afgeleid.

De veronderstelling, dat de Romeinen hier eene vestiging zouden gehad hebben, maar vooral de plompe, kinderachtige voorstelling van Bacchus als den wijngod, hebben tot deze gevolgtrekkingen geleid. Het verhaal van onder den grond gevonden wortels en stammen van wijngaarden berust waarschijnlijk op het vinden van kienhout, overblijfsels van het oude woud, die men op vele plaatsen bij Haarlem, zelfs digt aan zee heeft gevonden. — Dat de Romeinen het heiligdom een Bacchustempel genoemd hebben, kan waar geweest zijn, in zoover zij aan Bacchus een geheel andere voorstelling verbonden dan die van den god des wijns.

Er heerscht echter nog tegenwoordig bij het algemeen groote onkunde aangaande de godsdienst onzer voorvaderen, en deze onkunde is vooral het gevolg van de verkeerde voorstellingen der eerste christenen, die alle niet-christenen als diep rampzalige wezens, als halve dieren hebben afgemaald, en alle overblijfselen hunner eeredienst zoo spoedig mogelijk

vernietigden, en van de dichters, die de goden als tooneelpoppen lieten rondspringen, elke god op zijn eigen stokpaardje. — Naar mijne overtuiging was de godsdienst der oude volken eene min of meer zuivere natuurdienst, onder verschillende vormen en verschillende namen. Allen vereerden dezelfde magtige, alles beheerschende, ondoorgrondelijke natuur. Zoo was in sommige Grieksche steden Apollo geëerd, in andere Venus, in andere Bacchus. Zoo werd in het Noorden de altijd levenwekkende natuur in verschillende streken onder verschillende namen aangebeden. Odhin, Freyr, Frigga, Freija, de Aarde, de Zon, zij waren wel verschillende personen bij de dichters, maar het volk konde slechts ééne eeredienst en aanbad slechts één wezen, dat onder een van deze namen bekend was. — Dit wezen schonk zegen en vruchtbaarheid en werd aangebeden als de beschermmer in nood. De dichters hebben naderhand die verschillende voorstellingen van datzelfde wezen, die nationale en plaatselijke goden bijeen gebragt, hun verschillende eigenschappen toegedicht en ze tot een soort van gezelschap vereenigd; van daar het veelgodendom, dat wel in de poëzie, doch niet in de werkelijkheid als godsdienst kan bestaan hebben. Het volk bezat geene mythologische woordenboeken. Zijn godsdienst was eenvoudig en verschildte, behalve in den vorm, weinig van dat wat men tegenwoordig zijn godsdienst noemt. Zij berustte op niets anders dan op de zucht naar een lang en gelukkig leven.

Gaarne vereenig ik mij met de gissing, dat bij Haarlem in het groote woud een heiligdom geweest is van het hoogste wezen, dat onder den naam Aarde (bij Tacitus Herthus, Nerthus en Hertha) gediend werd, en dat evenzoo de zegenende natuur voorstelde als de Freyr der Noormannen, de Bacchus der Romeinen of de Dionysos der Grieken. Verdienstelijke schrijvers hebben beweerd, dat van die eeredienst van Moeder de Aarde of Hertha in het Kennemerwoud nog de namen Aardenhout en Hartjesdag zijn afgeleid, en vooral, dat het oude wapen van Haarlem, de boom, aan die eeredienst zijn ontstaan te danken heeft gehad.

Onze voorvaderen toch hadden een innig gevoel voor de schoonheden der natuur, en in de eeredienst der oude Germanen en Skandinaviërs hebben de boomen eene hoofdrol gespeeld. Overal waar een heiligdom was, bevond zich ook een ontzagwekkende overoude boom als heilig symbool der levenwekkende natuur. — Nog heden wijst men te Aurich in Oostfriesland den Opstalsboom, eene plaats, waar voormaals de

onoverwinnelijke Friezen onder heilige, overoude eiken hunne volksvergaderingen hielden. — Wat is natuurlijker dan dat de boom bij alle volken van Noordsche en Germaansche afkomst een zinnebeeld werd voor de standaarden en wapenschilden. Denken wij slechts aan den heiligen Esch Ygdrasill uit de Noordsche godenleer.

De Hertha-dienst wordt door TACITUS aldus beschreven. „Op een eiland in den Oceaan vindt men een maagdelijk woud en daarin een met een kleed overdeekten gewijden wagen. Alleenlijk de priester mag dien aanraken. Hij weet wanneer de godin onder het deksel gekomen is, en volgt haar, die door twee koeijen getrokken wordt, met eerbied na. Dan heeft men vrolijke dagen en feesten, op alle plaatsen, die zij met haar bezoek verwaardigt. Men begint geen oorlog, grijpt geen wapenen, sluit alle geweer op en kent en mint slechts vrede en rust, totdat dezelfde priester de godin, nu verzadigd van het bijzijn der stervelingen, naar het woud terug brengt. Vervolgens worden wagen en kleederen, en zoo gij 't gelooven wilt, de godin zelve in een verborgen meer afgewasschen. De dienst wordt door slaven verrigt, welke het meer terstond inzwelgt. Van daar een geheimzinnige schrik en heilige onbekendheid met dat, wat niemand ziet, dan in de schaduwen des doods” (*Tac. d. Mor. Germ.* 40).

Deze godin Hertha komt veel overeen met de Terrae Mater of Rhea Cybele der Romeinen, de Gaia of Gè der Grieken en de Isis der Egyptenaren, de eigenlijke, ware volksgodinnen bij deze natiën. Bij de Romeinen werd de eeredienst van Rhea vermengd met die van Ceres, en ook bij de Grieken was Ceres (Dèmètèr) evenzeer de voorstelling der zegenende natuur.

Van de Hertha-dienst, die door Tacitus is beschreven, heeft men in den laatsten tijd vele overblijfsels in Noord-Duitschland en Denemarken gevonden. Men heeft vroeger zeer getwijfeld, of de beschrijving van Tacitus toepasselijk was op het eiland Rugen in de Oostzee of op een andere streek. Intusschen is het gebleken, dat er meerdere heiligdommen van Hertha bestaan hebben, en dat die godin door geheel noordelijk Germanië en dus ook in ons land moet geëerd geweest zijn.

Ten tijde van VONDEL schijnt men het voormalige Hollandsche Woud ook Hartebosch genoemd te hebben. Ten minste onze dichter zingt in zijne „Batavische Broeders”:

Helt Hercules wert by d'oude Katten,
In 't groote Hartebosch geviert.

Het zou belangrijk zijn na te sporen, of deze naam ook door andere schrijvers vermeld is, daar alsdan welligt een nieuw licht over de Herthadienst in ons vaderland zou kunnen opgaan.

Wat de namen Haarlem en Haarlemmerhout aangaat, zoo meen ik in mijne afleiding van die namen van de gewone gissingen te moeten afwijken. Die namen staan in naauw verband met de boschrijkheid der streek, en zijn mijns inziens afgeleid van „hare”, het Noordsche woord voor haas. Die Noordsche oorsprong wordt duidelijk, wanneer wij bedenken, dat Kennemerland in de 9e eeuw, en welligt ook reeds veel vroeger, herhaaldelijk door de Noormannen is overstroemd en in 826 zelfs in leen bezeten is door den Deenschen vorst RORUK. De overvloed van hazen in de omstreken van Haarlem is bekend; de gewoonte om de plaatsnamen van de dieren af te leiden, die in den omtrek veel in het wild gevonden worden, was in de oudheid en is thans zelfs nog zeer algemeen, en ook zeer natuurlijk. — Het sterkste bewijs echter voor deze afleiding is, dat het Haarllemsche bosch in een der oudst bekende oorkonden onzer geschiedenis (eene lijst der Utrechtsche kerkgoederen uit de 10e eeuw) genoemd wordt „Heslemaholte.” — Eerst later vindt men Haralem en Harelem. — Mijns inziens is de oudste naam van Haarlem „Heslem” geweest en was de oude uitspraak van het woord haas evenals nog bij het landvolk „hès.” — Later is door den invloed der Noormannen de naam Heslem in Harelem veranderd. Wat de afleidingen van „Heer-Lem, Herulheim en Haraldheim” betreft, deze acht ik genoegzaam wederlegd. — Ook kan ik niet aannemen, dat de stad Haarlem zou gesticht zijn door de heeren van Haarlem. Veeleer veronderstel ik, dat deze hun naam aan de plaats hebben ontleend, waarover zij gebied voerden. Het adellijk geslacht Haarlem bestond in de 9e eeuw gewis nog niet, en zijn wapen evenmin.

Naar mijne overtuiging bestond Haarlem reeds in de eerste eeuwen der christelijke jaartelling als een dorp of eene vestiging in het woud bij het heiligdom op Bakenes, met den boom als een heilig teeken, welligt als het zinnebeeld der zegenende godheid, evenals de Irminsul der oude Saxers, — evenals de pijnboom bij de Romeinen aan Rhea geheilgd was. — De eerste christenzendingen vernietigden den boom als een gruwel des heidendoms, en de latere overheerschers van Kennemerland beschermden de nieuwe godsdienst en doemden alles wat aan de oude kon herinneren, tot eene eeuwige vergetelheid. De Hartjesdag werd tot een paardenmarkt vernederd, en welligt is toen de naam Mariën-

bosch gegeven aan een bosch, dat onmiddellijk aan den Aardenhout grenst, om het aandenken van Moeder Hertha van lieverlede op Moeder Maria over te brengen. Het wapenschild der heeren van Haarlem werd voortaan dat van de stad, maar ook zij moesten wijken voor magtiger gebieders, en zoo verkreeg Haarlem het zwaard met de sterren. Misschien zal eenmaal een verlichter nageslacht den ouden boom van Hessemaholte in zijne eer herstellen.

Tegenwoordig liggen de met hout beplante gronden meerendeels ten westen van de stad en vormen een bijna onafgebroken breedte zoom, die de duinen van de vlakke weilanden scheidt en de oostelijke helling der duinen hier en daar bedekt. — Onder de voornaamste dier houtgronden noemen wij eerst ten zuiden der stad den Haarlemmerhout, de bosschen van Heemstede, Bennebroek en Hillegom; ten westen langs den duinkant de Vogelenzang, Leiduin, Mariënbosch, Boekenrode, Bentveld, den Aardenhout, Elswout, de buitenplaatsen onder Overveen en Bloemendaal, Saxenburg of het Bloemendaalsche bosch, het Neethof onder Santpoort, de Heerenduinen en de verdere duinboschjes; de Velsers bosschen, en eindelijk ten oosten der stad de houtgronden onder Zuid-Schalkwijk, de overblijfsels der bosschen, die eenmaal den naam gaven aan het overoude dorp Spaarnwoude.

De meest woeste en oorspronkelijke houtgronden zijn die kleine aaneengeschakelde boschjes, meest uit berken bestaande, die wij hier en daar midden in de duinen aantreffen en die een eigenaardig schilderachtig karakter hebben. — Deze boschjes zijn echter betrekkelijk jong.

Verreweg het meerendeel der overige bosschen is of tot sieraad of tot nut aangelegd en draagt de kenteekenen van de gedurige zorg der menschen. Te vergeefs zal men daar de wilde wanorde zoeken, die een oorspronkelijk woud indrukwekkend maakt. — Dat echter zulk een woud eenmaal diezelfde gronden bedekte, daarvoor bestaan krachtiger bewijzen dan de geschiedboeken geven kunnen, daarvoor hebben wij slechts een blik te slaan in het boek der natuur.

Zooals het gaat met de huizen, gaat het ook met de boomen. — Eeuwen lang kan eene stad bestaan, maar de huizen veranderen onophoudelijk, en zelden ziet men er, die ouder zijn dan drie honderd jaar. — Zoo blijven ook de bosschen op dezelfde plaats, maar ondergaan toch eene volkomene verandering. Boomen van 300 jaar zijn zeldzaamheden, en wanneer bovendien de menschelijke kunst is werkzaam geweest

tot verandering der wegen en paden, is er schijnbaar bijna niets overgebleven, dat ons aan de vroegere physionomie herinnert.

Maar gelijk in eene stad, bij de gedurige veranderingen, die hare gebouwen ondergaan, de sporen van den ouden volksgeest nimmer geheel verdwijnen, en uit opschriften, gevels en uithangborden zichtbaar zijn, zoo lezen wij ook opschriften in onze bosschen, die ons bewijzen, dat de grootste menschelijke kunst nimmer de natuur geheel kan overheerschen. De mensch mag de bosschen uitroeijen, ze geheel op nieuw aanleggen; hij moge van oost en west nieuwe boomsoorten en planten overbrengen; de natuur is onoverwinnelijk, ja zij stelt hem zelfs de wet. Wat haar past neemt zij aan, wat niet met haar wil overeenkomt, zal vroeg of laat te niet gaan. Het schrift der natuur is onvergankelijk; de mensch wischt het uit en schrijft er zijne woorden overheen; maar langzamerhand verbleekt zijne inkt en komen de oude letters weer te voorschijn. — Zoo is het in de bosschen. — Overal kan men het oorspronkelijk karakter herkennen, en merkwaardig is het, dat over eene zoo kleine oppervlakte als de omstreken van Haarlem dit karakter bijna in elk der genoemde bosschen verschilt. Laat ons hier en daar rondwalen en opmerken, hoe de natuur, schoon oogenschijnlijk onderdrukt, hare vrijheid overal weet te handhaven.

De Haarlemmerhout is sedert drie eeuwen niet meer dan een park, vroeger in den mathematischen stijl, sedert bijna 40 jaren in den Engelschen stijl aangelegd. Hij heeft al de deugden en gebreken der Engelsche parken: die eigenaardige gedwongen natuurlijkheid; evenwijdig begrensde paden, die door hunne kronkeling een schijn van vrijheid vertoonen en meest door centoonig eikenhakhout zijn begrensd; afgestoken kanten, geharkte lanen, — Hollandsche zindelijkheid. Nergens een omgevallen boom of een geknotte stomp; overal iets betamelijk-fatsoenlijks, — eene vormelijkheid van denzelfden aard als die, welke de gewone conversatie soms zoo vervelend maakt.

Evenmin als wij ooit uit die uiterlijkheden de menschen zullen leeren kennen, evenmin leeren wij uit die geharkte slingerpaadjes iets van het karakter van een bosch. Duizende Haarlemmers wandelen jaar uit jaar in door hun Hout, en hoevelen zijn er, die dat kleine, slechts 50 bunders beslaande plekje wezenlijk kennen? Wie daarvan iets wil leeren kennen, moet met ons buiten de paden gaan. Hij zal zien, dat datgene, waar door het bosch wezenlijk bekoort, daarin niet met opzet door den mensch

gebragt, maar uit de natuur zelve ontstaan is. — Daar zal hij zien, dat, gelijk het oude Hollandsche volkskarakter nog altijd in den boezem der natie sluimert, zoo ook het oude Hollandsche woud overal van onder de gekunstelde natuur van later tijden te voorschijn komt. — Wil dat zeggen, dat wij eenmaal betere tijden te wachten hebben, waarin natuur en beschaving, wetenschap en leven elkander eindelijk zullen verstaan?

Meer dan zes eeuwen achtereen is de Haarlemmerhout gedurig veranderd, verwoest, gewijzigd, ingekrompen, uitgebreid. — Gedurende het beleg van Haarlem onder JACOBA VAN BEIJEREN, in 1426, is het geheele bosch waarschijnlijk omgehakt, en eenige jaren daarna met nieuwe boomen beplant. — Weinig minder zal de schade geweest zijn, die in 1573 de Spanjaarden in den Hout hebben aangerigt. — Bij de Spanjaardslaan lag het, zoogenoemde Spanjaardsveld, later het Hobbele Bobbele veld genoemd, dat eerst in 1706 met boomen is beplant. — In 1755 is een gedeelte van den Nieuwen Hout aangelegd op een veld, naar de zijde van het Spaarne gelegen, en het Kaatsveld genoemd. De zoogenoemde Paviljoenstuin is eerst bij den bouw van het tegenwoordige Paviljoen, in het laatst der vorige eeuw, geplant, en was vroeger een speelveld, de Baan genoemd. In 1828 eindelijk zijn de oude regte lanen van den Ouden Hout voor een gedeelte opgeruimd, en is het bosch naar een geheel nieuw plan met slingerpaden aangelegd. — De overblijfsels der oude lanen zijn nog zeer goed zichtbaar.

De Haarlemmerhout is dus een lapwerk in den geest van den hoed van GELLERT. — Aan de noordzijde ligt de oude tuin van het Paviljoen, met vele buitenlandsche boomen, en daarachter de zoogenoemde nieuwe Hout, een stuk, dat bij den bouw van het Paviljoen geheel veranderd en later gedeeltelijk tot hertenkamp aangelegd is; aan de westzijde ligt de zoogenoemde Oude Hout, en aan de uiterste westelijke grens langs den straatweg een plantsoen, dat klaarblijkelijk van later dagteekening is.

Juist door die afwisseling, die doorceenmenging van oud en nieuw, van natuur en kunst, thans na een veertigjarige rust eenigzins tot een geheel zamengegroeid, is de indruk van den Haarlemmerhout vrolijk en landelijk. — Zelfs de Spanjaardslaan, hoe statig en indrukwekkend, is niet somber, omdat zij onmiddellijk aan een open weiland en druk bezochte zijwegen grenst. — Ik ken maar twee sombere plekjes in den

Hout: het eene is dat, waar wansmaak de uitvinding der boekdruk-kunst heeft willen vereeren, het andere is daar, waar aan de oostzijde de Kleine Houtweg in den Hout uitkomt. — Hooge bemoste lindenboomen, een oude muur, met het jaartal 1641, een oude-vrouwenhofje, in een zonderlingen stijl, die ecnigzins aan Parijs in de middeneeuwen doet denken; verder een boerderij met een erf en een mesthoop; aan de overzijde een onafzienbaar lang zijpad, waar langs magere eikenboschjes, wier bodem bezaaid is met potscherven, vuilnis, oude lederen, vilten en platgetrapte blikken voorwerpen, en daar tusschen geen gras, maar grasachtige donkergroene spiertjes, eene soort van uijen (*Allium vineale* L.), die jaar uit jaar in vergeefsche pogingen aanwenden om te bloeijen; dat alles gestoffeerd met een paar dozijn gewone kippen, zie daar de oostelijke intrede in den beroemden Haarlemmerhout.

Langzamerhand komt daar echter verbetering. Een prachtig landhuis is er verzezen; en hartelijk hoop ik, dat ook het oude-vrouwenhofje en de boerderij eenmaal voor dergelijke landhuizen zullen plaats maken. Er is een tijd geweest, dat men de buitenplaatsen sloopte en tot teelland maakte. — Gelukkig is dat niet meer zoo. — De Nederlander is wereldburger. Hier moet zijne woning zijn, zijn akker is de geheele aarde. — Een rijke akker voorwaar, — daarom zij ook de woning rijk.

Geheel anders is de intrede aan de westzijde, langs den Dreef, waar vier breede, luchtige, wel wat winderige lanen een prachtige toegang geven en uitloopen op een vierkant lommerrijk plein. Ter regterzijde liggen buitenverblijven en logementen, daarover de laghende hertenkamp met zijn groen, golvend terrein en modelboomen, en voor ons de societeit Trouw moet Blijken. — Dit alles vormt een geheel, dat de Haarlemmers gerustelijk hunne Champs Elysées mogen noemen en waarom geheel Nederland Haarlem meer benijdt dan om het zwaard of de Damiaatjes... ja zelfs om LAURENS COSTER!

Wanneer wij regts van de societeit eene zijlaan inslaan, hebben wij aan onze regterhand een fraai grasperk, aan eene zijde omringd door eenige buitenplaatsen, en links een golvenden, heuvelachtigen, door zware boomen beschaduwden grond. Vele slingerpaden loopen over die groen bemoste bergjes op en neer. Volgen wij zulk een pad, dan zien wij den grond overal meer of minder ongelijk; somtijds zijn het breede bergrugjes, dan weder holle weegjes in miniatuur, tot wij ten laatste over een vrij breedten heuvel in de Spanjaardslaan afdalen.

Bijna de geheele Hout, met uitzondering van de nieuwere gedeelten, heeft zulk een ongelijk en golvend terrein. Op sommige plaatsen is die golving door kunstmatigen aanleg verkregen, maar vele van die heuveltjes vertoonen toch alle kenmerken, die de binnenduinen eigen zijn, kenmerken, die wij in alle bosschen ten zuiden en westen van Haarlem aantreffen en die bewijzen, dat zich eene reeks binnenduinen onafgebroken van Sassenheim tot ver boven Haarlem uitstreckte en dat Haarlem op een vrij hoog punt dezer binnenduinen is gebouwd. Het bewijs, dat vele dezer kleine hoogten oorspronkelijk binnenduinen zijn, vinden wij in de planten, die daarop groeijen. — Niet overal toch groeijen dezelfde planten in den Hout, en men kan zelfs min of meer naauwkeurig zekere streken van verschillenden plantengroei onderscheiden. Aan de planten kunnen wij zien, dat de zoogenoemde Nieuwe Hout de meeste veranderingen heeft ondergaan; maar aan de planten vooral ook herkennen wij de oudste, eerwaardigste en oorspronkelijkste plekjes in den Ouden Hout.

Niet ver van het gewoel der menigte, die gewoonlijk niet verder komt dan op de dreef en het voorplein, ligt een klein overoud boschje; de beuken in dat boschje zijn mager, heesterachtig, maar toch zeer oud; de bodem is eenigzins golvend; in het midden groeijen wilde braambessen-struiken (*Rubus fruticosus* L.), die het boschje winter en zomer met hun onverwelkbaar groen versieren. — Vooraan, digt bij het voetpad, groeit in dit boschje de blaauwe hyacinth (*Endymion nutans* dum.), eene plant, die in Nederland meer en meer uitsterft en alleen op woeste plaatsen in bosschen te vinden is. — Hier is het eenige plekje, waar zij in den Hout voorkomt en reeds voor meer dan honderd jaren voorkwam. Toen waren er echter meer plaatsen in den Hout waar zij groeide. Dieper in het boschje, achter den hyacinth, verschuilen zich eenige lelietjes der dalen (*Convallaria Majalis* L.), die in den Hout slechts op twee plaatsen gevonden worden, en wilde aard-beziën (*Fragaria vesca* L.), die ook tot de zeldzame planten van den Hout behooren. — Dit boschje voorbijgaande, komen wij aan een golvend grasperk met zware beuken en eiken, waar, meer dan in eenig ander gedeelte van den Hout, het fraaije grijze lappenmos (*Peltigera canina*) groeit. Voor ons staat een groep van drie prachtige eiken, die ik de eiken van RUYSDAAL noem, omdat ik hun beeld telkens in de eiken van dien grooten meester terug vind. — Op het gras of in het

jonge hout zien wij hier en daar het purper huislook (*Sedum purpurascens* KOCH) en den bremstruik (*Sarothamnus vulgaris* WIMM.), met zijne talrijk goudgele vlinderbloemen; hier alleen over eene oppervlakte van ongeveer honderd voet lang en breed groeiende, de eenige in den geheelen Hout. Op een ander grasperk vinden wij de groote blaauwe bloemaren van het senegroen (*Ajuga reptans* L.), in elke Hollandsche duin-wildernis zeer algemeen, en op een der hoogste en breedste heuveltjes onder de zware beuken in groote menigte de wit-rooskleurige bevallige bloempjes der bosch-anemone (*Anemone nemorosa* L.). Beide soorten komen in den Hout slechts op twee plaatsen in eenige hoeveelheid voor.

Achter de eiken van RUYSDAAL staat een boschje met zeer oude boomen, waaronder ook twee stokoude hazelaars (*Corylus Avellana* L.), zoover ik weet, de eenige in den Hout. — Deze hazelaars kunnen zeer wel behoord hebben tot de boomen, die eenmaal hier eene oorspronkelijke wildernis vormden. Alle jaren bloeijen zij nog, maar vruchten heb ik er nooit aan gezien. Ook de vogelkers (*Prunus Padus* L.) groeit hier met hare groote bladeren en sierlijke witte overhangende bloemtrossen.

Een eigenaardige plant van den Ouden Hout is ook het klimop, dat hier en daar de heuveltjes en gedeeltelijk ook enkele boomen bekleedt, doch niet algemeen is, en onder de kryptogamen het vrouwenhaarmos (*Polytrichum formosum* HEDW.), dat sommige grasperken met donkergroene fluweelachtige plekken tooit.

Aan het einde van den Hout, bij de Spanjaardslaan, is eene eenigzins diep liggende grasvlakte. Daar groeijen enkele exemplaren van het St. Janskruid (*Hypericum perforatum* L.), met zijn gele bloemen en talrijke meeldraadjes zeer algemeen in de bosschen aan den duinkant, doch in den Hout alleen als een overblijfsel uit het Oude Bosch te vinden. Talrijker in exemplaren groeit daarnevens de knollige steenbreek (*Saxifraga granulata* L.), een bewoonster der woeste woudstreken en een der fraaiste plantjes, die in het voorjaar bloeijen. — Haar bloemen zijn groot, wit, in den Hout altijd gevuld, en aan haar wortel vindt men kleine knolletjes. Deze plant groeit in Haarlems omstreken zelfs nergens elders dan in den Hout, en hier op drie plaatsen, dezelfde, waar zij in de vorige eeuw ook reeds gevonden is. Zij draagt ook den eigenaardigen naam van Haarlems klokken spel.

Wij zijn nu onder de prachtige linden van de Spanjaardslaan. Of

deze laan onmiddellijk na het vertrek der Spanjaarden of honderd jaren later geplant is, durf ik niet beslissen. Zeker is het, dat zich vroeger van de Spanjaardslaan tot den Achthoek (het tegenwoordige Monument) een veld uitstreckte, dat later in 1706 met hout beplant is. Op een kaartje van den Hout met het jaartal 1635 vindt men geen Spanjaardslaan.

De lindeboom wordt, even als de beuk, voor geen oorspronkelijk Hollander gehouden, en toch wordt in oude volksliederen, zooals in „het daget uyt den Oosten”, van dien boom gewag gemaakt:

- Waar wilt gij mij dan voeren,
- Stout ruiter wel gemoed?
- Al onder den lindeboom groene,
- Mijn lief mijn waardste goed.”

De linde is een boom, die overal den mensch vergezelt, een huisboom, — een goede engel bij al de doornen en distelen, die op merkwaardige wijs overal opkomen, waar zich de mensch nederzet.

Wij steken de Spanjaardslaan dwars over en ontmoeten op dezen weg nog een enkele *Ajuga reptans*, nevens de zacht groene kleine blaadjes en sterachtige witte bloempjes der *Moehringia trinervia* CLAIRV., die talrijk is aan den duinkant, doch in den Hout weinig voorkomt. Aan de overzijde is de uiterste zuidelijke rand van het bosch, waar het grenst aan een vlak weiland. Die rand heeft een heuveligen of golvenden grond en verschilt daardoor van de vlakke Spanjaardslaan en het weiland; de boomen en planten vertoonen nog grooter verscheidenheid en oorspronkelijkheid dan in het gedeelte, dat wij hebben doorloopen. Deze rand is, mijns inziens, een der oudste en merkwaardigste gedeelten van den Hout; zoowel door het terrein als door de boomen en bloemen, herinnert die plek aan de meest woeste streken der bosschen langs de duinhelling.

(Wordt vervolgd).